

VASY GÉZA

Jánosi Zoltán: Ratkó József

Magyar Művészeti Akadémia, 2016

kritika

VASY GÉZA (1942) Budapest

Az irodalomtörténet legjelesebb magyar alkotóiról, azok életművéről csak elvétve születtek monográfiák még a 19. század vége felé is. Élő alkotókról kritikák, méltató-elemző esszék is inkább csak a 20. században, a Nyugat évtizedeiben kezdtek érdemlegesen gyarapodni. Még a klasszikusokról: Petőfiről, Aranyról is kivételesnek számított a könyv terjedelmű pályakép. Változás csak az ötvenes évektől figyelhető meg, amikor a Magyar Tudományos Akadémia szervezeten, kutatóműhelyeket létesítve – az egyetemi oktatást is figyelembe véve – vállalta évszázadok irodalomtörténetének vizsgálatát, bibliográfiák, dokumentumok összegyűjtését. Csak amikor már megszületett az akadémiai hatkötetes összegző áttekintés, akkor fordult szervezeten a szakma az élő irodalom kutatásához.

1972-ben elindult a *Kortársaink* című könyvsorozat, majd az ezred legvégén ezt a *Tegnap és ma* követte 1994-től, s idővel természetessé vált az alkotók műveinek monografikus vizsgálata.

A Magyar Művészeti Akadémia 2014-ben indította el hasonló célú könyvsorozatát Ács Margit szerkesztésében azzal a céllal, hogy bemutassa az Akadémia tagjait, egyszerre szolgálva a tudományos és az ismeretterjesztő célokat. Bemutatta Albert Gábor, Ágh István, Farkas Árpád, Jókai Anna, Kalász Márton, Kiss Anna, Kiss Benedek, Marsall László, Tamás Menyhért, Temesi Ferenc, Tornai József, Tóth Bálint, Vathy Zsuzsa, Vári Fábrián László pályaképét, s első alkalommal egy már korábban, még 1989-ben elhunyt nem akadémiai pályatársat, Ratkó Józsefet. Okkal feltételezhető, hogy ebben a sorozatban idővel további, már lezárt életművek is helyet kapnak majd. Csupán példaként olyanokat lehetne említeni, akik rövidebb-hosszabb ideig a 20. századi irodalom második felének fontos alkotói voltak, de teljességre törekvő pályakép még sohasem készült róluk. Ilyen volt Cseres Tibor, Hubay Miklós, Szécsi Margit vagy Balázs József.

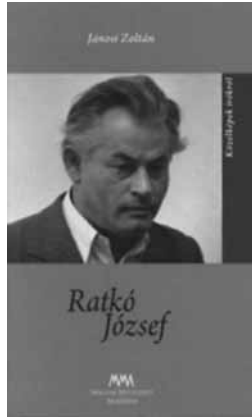
Ha Ratkó József emberhez méltóbb időt élhetett volna meg, e könyv megírása idején lett volna nyolcvanasztendő. Ám az ő számára mindössze ötvenhárom év adatott, s közben is rengeteg gondal, bajjal, szenvedéssel, tragédiával kellett szembenéznie. Költői tehetsége igen korán megmutatko-

zott, s már végzős gimnazista korában felfedezték, ám pályakezdését több ok hátráltatta. Harmincéves lett, mire első kötete megjelenhetett. Ő ugyan a *Félelem* címet adta a tervezett könyvnek, ám azt a jó szándékú kiadó *Félelem nélkül* címre változtatta. A hatvanas évek jelen idejében elképzelni is nehéz lett volna az eredeti kiadványcímet. A költő nagyon jó ráérzéssel egyazon kötetben szerepeltette a *Félelem* és a *Félelem nélkül* című verseit, s így a világháború által is sújtott kiskorúakat, a nyomorúságos szegénységet, az árvaházi magányt életrajzilag is bírálhatatlan hitelességgel tudta megragadni.

Az irodalomértő közönség okkal tehetné fel azt a kérdést, hogy miért csak most jelent meg ez a komoly monográfia. Jánosi Zoltán erre is vitathatatlan választ ad könyvében. Mert az igaz ugyan, hogy 1969-ben József Attila-díjat kapott, ám később nem sok elismerésben volt része. Komolyabb figyelmet csak a *Segítsd a királyt!* című Szent István-drámája keltett 1985-ben. Mi lehetett ennek a magyarázata? Kétségtelen tény, hogy felnőtt élte zömét a Nyírségben töltötte, másként kifejezve: a keleti végeken élt, amelyet ritkán övezett országos figyelem. A sznobizmusra hajlamos fővárosban bizony nem igazán tartották Ratkót számon. Alighanem a fővárosba kellett volna költöznie, amiként ezt az írók többsége tette. Ő ugyan talált végvári harcoként is nemes feladatot magának, de azt akkor még nem sejtette, hogy több évtizedes harca a magyar világgal fel fogja örölni egészségét, korlátozza alkotóerejét is. Voltak, voltunk ugyanis nem kevesen, akik kritikákban, pályaképekben is nagyra értékeltük a költő munkásságát. Most azonban – átlapozva a monográfia bibliográfiáját – topográfiai értelemben is furcsa dologra döbbszemtem rá. A szakirodalom legnagyobb része a Miskolc–Debrecen vonalon és attól keletre készült és jelent meg. Olyan ritka kivételekkel, mint Ágh István vagy Nagy Gáspár írásai. Egyharmad, egynegyed Magyarország lett volna csak az övé? Csak annyit tudott volna megszólítani? Pedig a szakma kezdettől tehetséges költőnek tartotta, később a minőséget is elismerték, a kifogások, a bírálatok sem voltak méltánytalanok. Mégis inkább csak egy régió költőjeként tartották számon.

Ratkó József halálát, 1989 szeptemberét pedig szinte azonnal követte a társadalom radikális változása kétféle értelemben is. A pozitív az lehetett volna, hogy megnyílik a szabadság birodalma, s Ratkó is zöld utat kap. De sokkal inkább érvényesült az irodalomban is a gátló tényező, amely egyre elutasítóbban tartotta idejétmúlnak, korszerűtlennek a nemzeti lét gondjainak kérdéseit. Ha a költő életben maradhatott volna, akkor illette volna meg őt is a Kosuth-díj. Így bizony évtizedeken át inkább csak az ő régiója gondozta, ápolta az életművét. Az viszont kártartó, szívós munkával és szeretettel. Legalább Babosi László bibliográfiáját és tanulmányait kell kiemelni, majd az összegyűjtött művek három kötetét, most pedig Jánosi Zoltán monográfiáját, amely a teljes életútról és alkotói pályáról ad körültekintő alapossággal és pontossággal portrét, amely nélkülözhetetlen lesz minden további elemzés számára. E műértelmezés legfontosabb célja nyilván az, hogy a 20. századi magyar irodalom egészének szemléletében és értékrendjében Ratkó József elfoglalhassa az őt megillető helyet. Méltó társ a klasszikusok fejedelmi kerekasztalánál. Amiként ezt róla valamivel idősebb pályatársa, Kormos István mondta: József Attila bűvös köréből, példájából indulva is lehet olyan irodalmat megalkotni, amilyenre csak ő képes. S ez teljes mértékben áll Ratkó Józsefre is. A rokon sors, a rokon hang előbb önállóvá formálódott nála is. Ő is arra törekedett kezdetben, hogy a gondok rengetegéből is sugározzon az életöröm, a szerelem, a boldogságtudat, az egyén létezésének távlata. A dalokkal fejezte ki ezt. Ugyanakkor a sok gyermek-, majd ifjúkori hányattatás után a családalapítás, a nyugodtabbnak tűnő életforma, a nagykallói otthonosságérzet, az első költői sikerek a megvalósulásánál jóval biztonságosabb jövőt ígértek.

1970 táján a társadalmi rendszer közéleti szerepet várt el a költőktől, de oly módon, hogy egyértelműen elfogadják az egypártrendszer kívánalmait. Illyés Gyula egész életében vállalta a közéleti szerepet, ugyanakkor mindig erősen társadalomkritikus volt. Ez jellemezte szimbolikusabb, áttételesebb módon Nagy László életművét is. Ratkó József a leíró jellegű, tárgyiasásra törekvő lírai realizmus erőteljes poétizálására törekedett, amely költői értelemben szinte áttetszően egyértelmű volt. Szemléletmódja idővel mind összetettebbé vált, komplex képei a létezés polifóniájában egyre nyomatékosabban hangsúlyozták a disszonancia

élménykörét. A magyarság társadalomtörténete nézőpontjából ez igen hamar azt kezdte jelenteni, hogy már nincsen remény és ígélet a létezőnek nevezett s dicséret szocializmus fokozatos kibontakozására. A költő éleslátását erősítette, hogy a keleti végeken élve a többi országrésznél jóval nagyobb fokú elmaradottsággal, politikai és szellemi korlátozottsággal kellett szembesülnie. A hetvenes években Ratkónak kétféle szemlélettel kellett számot vetnie.

Az egyik: Illyés metaforája szerint hazánk szélárnyék-helyzetben van, s ez jó alkalmat kínál az országépítésre. S ennek volt is számos jele. Ratkónak viszont mást kellett napról napra megélnie. A fejlődés helyett stagnálást látott, egy nyugati és keleti felére kettészakított országot. Úgy gondolom, Nagy László elsősorban a politikai diktatúrától szenvedett, Ratkó Józsefnél emellett sokkal hangsúlyosabb volt a szegénységbe leszorítottakkal, a kiszolgáltatottakkal való együtt érző azonosulás.

Ez is vezetett a halál, a halottság motívumkörének centrális érvényesüléséhez. Nem előzmények nélkül. A költő életszemléletében ez már gyermekkortól megjelent. A világháborús élmények, a kistestvér halála, később az édesanyáé, az apa zárt osztályra kerülése csak fokozták a lelki, szellemi sérülékenységet. Az természetes, hogy egy bizonyos életkor után az ifjúnak tudnia kell az élet végességéről, a halálról. Arról is, hogy vannak idő előtt, túl korán, sőt természetellenes módon elhalálozó emberek. Ratkó József költői világképében ez a szemléletmód kétféle értelemben is állandósul – egymáshoz kapcsolva őket. A *Halott halottaim*, majd a *Törvénytelen halottaim* egyaránt 1971-ben jelent meg, egymás testvérversei. A két nagy hatású kompozíció közül az előbbi az 1956 utáni másfél-két évtizedben zajló mesterséges terhelemegszakítás nagyüzemi módszerével néz szembe, amelynek a vers szerint „kétmillió korahalott” lett az áldozata. A születésszabályozásnak ebben az időben még nem voltak modern orvosi feltételei, s nálunk ezek is többéves késéssel terjedtek csak el. Egészségügyi s más tragédiákat is okozott mindez. Ám az csak évtizedek múltán válhatott köztudottá, hogy nem csupán Magyarország népe fogyatkozik, hanem egész Európáé. Több emberöltőnek is el kell majd múlnia ahhoz, hogy az egész emberiség gondoljon lélekszámának jövőjére és annak veszélyeire. A túlnépesedés tehát már nem gondja Európának, ám megmaradt a törvénytelen halálok fogalomköre. Ez sem csupán a magyarságot sújtotta ezer éven, éveken át. A költő világképe szerint azok a

törvénytelen halottak, akik nem a számukra rendelt normális idős korban halnak meg, hanem idő előtt. Szerepe van ebben szegénységüknek, nyomoruknak, az egészségügy, az orvosi kezelés hiányának, a népbetegségeknek, de a háborúknak, a kivégzéseknek, a gyilkosságoknak is. A *Halott halottaim* fő gondolata egy magyarságproblémát örökített meg, s csak mellékszálként emberiség gondot. A *Törvénytelen halottaim* az emberiség egyetemes gondolata, tízezer évek óta, Káin gyilkossága óta megválaszolatlan. A költemény egésze mégis magyarságközpontú, s ezt erősíti a népi költő Nagy Imre kétjelentésű, majd Dózsa megnevezése. Tragikus emberiség- és magyarságkép bontakozik ki:

„Pentaton nép, halálba / ereszkedő; / embriói kihalnak.” /.../ „A föld, mint írás, / egybehanyatlik, / és minden rétegben halottak. / Az ég, mint írás, / egybehanyatlik, / és minden levélen halottak.”

Ratkó József eredendően a magyarság sorsdrámáját írta meg, amelyből meg-megmutatkoztak a kitörés nemzeti lehetőségei. De egyre kevésbé tudott bizakodót mondani. 1973-ban megjelent *Déva* című alkotásában átformálta ezt a talán legeslegreggebbi magyar népballada-motívumot, ahol eredetileg az áldozat árán való, s bizony nem elháríthatatlanul szükséges építkezés indokolt egy gyilkosságot. Az 1945 utáni magyar irodalomban 1945 s 1956 után is gyakori volt az áldozathozatal és az építkezés kérdése. Ratkó József számára Déva már a folytonosan halálba menetelő ország látomása, amelyben már az élet és a halál egyaránt kérdésessé kezd válni. Jánosi Zoltán értelmezésében a költő által eltervezett nagykállói világfókuszt fokozatosan porrá omlik. Azt a Tamási Áron-gondolatot, hogy az

otthonlét élménye miatt élünk a világon, Ratkó József egyre kevésbé képes a magáénak érezni. Maradna s menekülne is. A szocializmus képzelettel egyértelműen porrá omlott számára. Költészete egyre inkább elhallgat. Szűkszavúsága a haláltudattal sebzett is olyan végrendelet-érvényű alkotást hagyományoz ránk, mint a Szent István-dráma. A *Segítsd a királyt!* a bemutatásakor mindannyiunk számára megrázó élményt jelentett. Végösszegzés ez a magyarságról, a személyiségről és az emberiségről.

Déva várának Ratkó versében nem annyira az élet és a halál hullámzó kettőssége a meghatározó. Itt sokkal inkább halálok, áldozatok rétegződnek egymásra. A két nagyszabású halottas poémánál sokkal sötétebb látomást jelenít meg: nem a mégiscsak formálódó építkezést, hanem a létezés feloldhatatlan torzságát, sőt értelmetlenségét. A költő maga is érezhette, hogy ezt a helyzetet nem lehet katarzissal feloldani.

Legfontosabb drámájában mégis megtalálta a választ. Így vallott: „Hiszek az idő Szent-Háromságában, múlt, jelen és jövő egylényegűségében, abban, hogy az egyik a másik nélkül csonka, értelmetlen, értelmezhetetlen.” Szent István országának ezer éve után felvillant benne egy újabb évezred.

Ha Ratkó Józsefről gondolkozunk, akkor magunkra is tekintünk. Elismerést érdemlő beleélő és műértelmező készséggel vizsgálta Jánosi Zoltán ezt az életművet. Munkájában középpontba állította a népköltészet hagyománykincsét és a bartóki modellt, s annak egyik lehetséges költői útját. S ha a magyar népművészet és Bartók útja halhatatlan, akkor magyar irodalmunkat is annak kell tartanunk.

ARTZT TÍMEA

Erdős Virág:

Hátrahagyott versek 1992–2017

Magvető, 2017

Törött női arc, bőr helyett rostok, tűnődő szemek és érzéki száj a *Hátrahagyott versek* borítóján, melyet Rácz Julianna tervezett a szerző fotójának felhasználásával. Az egyszerre retró és futurisztikus hatású kép összekapcsolható a *hulladékkezelés* sorával, „arc amin a száj fölött az / orr helyén nincs semmi”. Erdős Virág költészetére zsengei óta inspirálóan hat a fotóművészet; az *Udvarok* (1993) darabjai Korniss Péter fotósorozatának képaláírásai-

ként olvashatók, a *Trabantfejű Nőt* (2011) Szilágyi Lenke képei ihlették; a *világító testek – 100 kis budapest* (2016) című kötetben pedig már saját kópiák egészülnek ki szövegekkel. Műfaji és formai sokszínűség jellemzi, hiszen felnőtteknek szóló rímes és prózaversei mellett novelláskötetek: *Belső udvar* (1998), *Lenni jó* (2000), *Euridiké* (2007); drámák (*A merénylet*, 2008); verses mesék (*Másmilyen mesék*, 2003; *Pimpáré és Vakvarjúcska*, 2012) és sa-

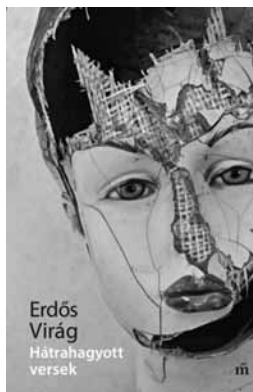
ját rajzokkal kísért gyerekversek (*Négyeshatos*, 2014; *Szorzóábrák-versek 100 számra*, 2017) szerzője.

Erdős Virág témáinak többnyire Budapest ad hátteret: „az aszfalton kölesgolyók / a rongyok közt / az ember / a lepattanó pohártető / közepén a célkereszt” (*egy akció előkészületei*). Aki Erdős Virág verseit olvassa, nem tud többé felhőtlenül sétálni és plázázni, mert „nyitott szívvel közlekedni kifejezetten brutális élmény, Budapestről írni pedig gyakorlatilag katasztrófa-költészet” – nyilatkozta a 2016 márciusában a még létező Népszabadságnak. A nagyváros megfigyelése közben a kifosztott lakókra fókuszál; a körülöttünk lévő „hajléktalanok / és más kommunális hulladék-féleségek” (*Boldog Margit*) ábrázolására. Szociális érzékenységének és parafrázeáló kedvének érzékeltes példája a Margit-legenda adaptációja a *Másmilyen mesékben*. Margit egy hajléktalan, aki mindenét szétosztotta, „A Királyok Királyának viszont / nem akart adni semmit. / Arra gondolt, / hogy neki már van. / És az a vicc, / hogy igaza volt, / mert tényleg volt neki.”

Erdős Virág legfőbb hangneme az ironia, rengeteg széttartó dolgot képes önkényes, illetve örkényes elmozdulásba helyezni (*Az Örkény-jelenség*), merít az európai hagyományból, a mesékből és a mítoszokból, új kontextusba helyezi őket és korunkra adaptálja. Ironikus játékot kezd a *Bábel tornya mint nyelvtani alakzat, avagy folytasd a megkezdett mondatot* című szövegben, mely ugyanazt a birtokos szerkezetet – „Bábelnek van egy tornya” – tölti fel újabb jelentésekkel, melynek során a torony játékszer, rákos daganat, gyermekkori betegség vagy a megalómánia jelképe lesz: „hét nyelven beszél”, „de az istennek se kell”.

A *Hátrahagyott versek* szerzője az elmúlt huszonöt év vers(es)szövegeit szemléli, s közli szinte hiánytalanul. Címében ott a számvetés, a lezárás szándéka és az akasztófahumor. A kötetben megjelenő riasztóan értékhiányos világhoz kapcsolódik a mottó: „Sötét és semmi voltak: én valék” (*Csongor és Tünde*), mely gyökereiben romantikus, világlátásában pesszimista. Ugyanakkor a bibliai áthallások nyomán is átértelmeződik az Éj monológja, az én képződésére és újjászületésére mutat, hiszen a kötet hat ciklusa végigvezet bennünket az elmúlt huszonöt év pályaszakaszain, a *Zsengéktől az Új versekig*.

Erdős Virág szövegalkotási módszere, hogy elmentéses vagy nagyon távoli képeket rendel egymás mellé szabad asszociációs technikával, s azokat tiszta-, kín- vagy ragrímekkel vonja össze. A végle-

tekig egyszerűsített versforma tudatos alkotói döntés, nem mesterségbeli hiányosság; egy eljárás, ami sztereotípiákból építkező világképünk dekonstruálását szolgálja: „az ember, amikor ír, voltaképpen két szerkezetet vetít egymásra [...] a megöröklött szöveghagyományból, plusz mindenkori rögeszméinkből és sztereotípiáinkból összeálló »virtuális textus[t]«, illetve a valóság szerkezetét [...], épp e kettő szerke-

zet egymáshoz való viszonyából, átfedéseiből és elmozdulásaiból rajzolódik ki [...] az »igazság« szerkezeté” (Beszélő, 2008/5). Az egymás mellé rendelt darabkák a szürreálisan elmozdított viszonyrendszerben hiteles valóságrajzot alkotnak („Budapest topográfiai szempontból egyedülálló adottságokkal rendelkezik, / bevásárlóközpontok veszik körül, / és egy világ választja el”), miközben az egyén létbevettségét, egzisztenciális magányát tükrözik („Budapesten a költők szoborból vannak, / ülnek a seggükön, és nézik, hogyan úszik el” – *Bedekker*).

Erdős Virág kezdetek óta indulatból alkot. Provokatív és rendkívül hatásos lírája kiteszt minket a komfortzónából, és ez nagy feszültséggel járó folyamat, mely szolidaritásra, társadalmi aktivitásra és gondolkodásra serkent; bár a végső cél a szeretet lenne, amit már leírni is nonszensz: „Ez a mesekönyv a szeretetről szól. / Illetve nem” (*Előszó egy másmilyen mesekönyvhöz*). A társadalmi szinten jelentkező visszásságok látványa József Attila kérelmetlen igazságigényét („költő vagyok, mit érdekel, / nekem itt most / ülni, állni, ölni, halni kell”) és indulatát robbantja a szövegvilágba: „itt döglök, / nini, / a placcon, / az arcodba fröccsen / az arcom” (*Az öngyilkos merénylő dala*).

A társadalmi és az egyéni mondanivaló mindig egyszerre jelölődik, és a személyes tapasztalat hitelesíti. Ez a kettős beszéd nemcsak az egyéni és a közösségi élmények megéneklésében érhető tetten, hanem abban is, hogy amikor Erdős Virág szól, akkor a hagyomány is beszél: Berzsenyi, Katona, Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi, Ady, Kosztolányi, Móricz, József Attila, Pilinszky, Örkény, Apollinaire, Weöres Sándor, Parti Nagy, Petri. Néha többen is megférnek egy-egy versben (*Tiborc, Elmondánám ezt néked, ha nem unnád; Márciusi kesergő; Ó*), de az idézetek és áthallások terén József Attila az uralkodó: „érte döglök a virág és / néki / nő ki / holnap” (*Műkedvelő – éljen április 11.*).

A magas és a popkultúra is jól működő együttműködés: „egy strandpokróc a romokon / alvó szegek a / homokon”; „a legszebb vers nekem te vagy /

szerezz örökké el / ne hagyj” (*A legszebb vers*); a szent és a profán („Mindig az öröm a nulladik stáció” – *Profán zsoltár egy Nagy, Boldog asszonyhoz*), illetve a különböző nyelvi regiszterek is izgalmas vibrációt okoznak a szövegtérben: „örizd meg a / jegyed / ne mozgasd a / hegyeket / ne kísérsd a / mindenhatót / válassz másik szolgáltatót” (*Imperatívusz*).

Erdős Virág úgy artikulálja látéleteit, hogy képes a tömeget megszólítani. *Ezt is el* (2013) című kötetének címadó dala, *ezt is elviszem magammal* nemzedékverssé vált, több kiáltványszerű dalához (*mikor; van egy ország; én vétkem; Ma; na most akkor*) hasonlóan. Ezek a megzenésített sorok veszteség-katalógusok: „se semmi malacság, / se szólásszabadság / [...] se bú se vigasság / se magyar igazság / [...] se szíved se szavad / se bátor se szabad / [...] főle se leve se / se puszi se mese” (*nincs mese*).

Erdős Virág költőként egyszerre beszél a saját és a közösség nevében. Hogy melyik lenne ez a közösség, az napjainkban politikai erővonalak mentén keresendő. Ám az a rendszer, amelyben szükség van forradalmi váteszköltőkre, sokak számára válhatatlan. Erdős Virág ugyanakkor nem akar senkit sem vezetni, rögzíti az állapotokat, kérdéseket

fogalmaz meg – „na most akkor nagyokosok mondjátok meg mi legyen” –, rávilágít a humanista értékekre, utoljára éppen a *világító testek – 100 kis budapest* kötetében.

Az is érzékelhető, hogy most már szívesen maga mögött hagyja a megmondóember szerepét, habár jól áll neki és hiteles benne. Látjuk az útkeresést, ám a *Hátrahagyott versek* kötet *Új versei* közül a leghatásosabbak (*Nem; vagyok aki vagyok – józsefvárosi szelfik; katalinka szállj el; hulladékkezelés; ez*) mégis azt a hangot ütik meg, amelyet a sokat emlegetett 2013-as kötet kultikussá vált darabjai. Az *Ezt is elviszem magammal* sorainak hallgatása közben – főként Kollár-Klemencz László karizmatikus előadásában – Ady Endre *Föl-földobott kővének* fájdalmas zuhanását érezzük, és azt az ősi kultúrát, amelyben a szöveg és a dal egységet teremtett, és közösségi élményt.

A *Hátrahagyott versek* cím egy vágyra, illúzióra mutat, amelyet a lírai én akarata ellenére utasít el, hiszen még nem lehet elvágni a közéleti költészet-hez kapcsolódó szálakat; ez nem az a kor, s amint a kötet utolsó (a nyitó verssel szemben) erős ars poetikus darabja mutatja, „ez nem az a vers” (*ez*); és nem az a könyv.

FARKAS GÁBOR

Kürti László: a csalásról

Kalligram, 2017

Bovaryné, Anna Karenina, Kárász Nelli – az önáltatás és az abból történő eszmélés örök női megtestesítői... Csalással. Hiszen „Kit anya szült, az mind csalódik végül, / vagy így, vagy úgy, hogy maga próbál csalni” – írja József Attila *Kései sirató* című versében. A példák jól mutatják: a téma örök és nemtelen – mint az emberi lélek.

Kürti László, a filozófus-költő lételemző szándékkal közelít a csalás témájához új könyvében. Szerencsére – lételemzés ide vagy oda – verseiben meglepően (már-már megtévesztően) személyes a közlés hangneme. És mégis elemez (talán akaratlanul is), mert miközben a lírai én rajongás által épít „lázálmos, luxus kurvaéletet” (*címkézve*), azért szemléletesen értelmezi is erősen erodált mindennapjait: „becsülöm az élethez, boldogsághoz való elemi ragaszkodását. / ha kiderülne, hogy a nemlétben is létezik valami működés, / talán új lehető-

ségeként értelmezné, új aspektusban a halált” (*erózió*). De vajon a halálban létező „működés” megsejtése eszmélet, öntudatra ébredés – a létezés és elmúlás mélyebb összefüggéseinek meglátása –, vagy csak önámítás? A lehetséges válasz(ok) persze nincsenek sehol, az olvasóban kell, hogy megfogjanak. És nem is ez a kötet egyetlen kérdése, hiszen amíg az ember állandóan válaszokat keres, addig a lét alapvetően mindig újabb és újabb kérdéseket vet fel „évszakokról, jó és rossz- / indulatú sejtzaporulatról, erogén / hajlamokról, az érintés mindenható / erejéről, tekintetek borzongatásáról” (*nincs nyelv*), bűnről és bűntudatról. Bár ez utóbbi – és ez a kötet verseiből is érzékelhető – inkább reflexió a létkérdésekre.

Bűn és bűnhődés. Mondhatjuk: Dosztojevszkij vagy Arany *Ágnes asszonya* óta kimeríthetetlen témája az irodalomnak. A *Genesis* Káinjának sorsa

pedig mindmáig hatóan megkerülhetetlenül tette a vétket és következményét mint sorsalakító/sorsrontó tényezőt. Kürti László könyve már címében is sejteti, hogy a téma e hagyományhoz köthető, de ha ehhez még a kötet fejezetcímeit is hozzátesszük, egészében kirajzolódik az elkövetés generálta én-reflexió, azaz a lélek bánata. Az első fejezet *eróziója* tehát úgy értelmezhető, mint a bűnre való hajlam, az *apajegyek* mint stigmák (Káin jele a homlokon?), a *másképpen részegség* pedig mint a bűntudatból fakadó kényszerceklekvés. Természetesen ezek csak a címekből levonható elemző gondolatok, ha részletesebben elmélyülünk a fejezetek verseiben, hamar rájöhethetünk, a szerző ennél összetettebben, sőt, a játékot sem nélkülözve közelít a témához, megkívánva ezzel a textusok közti összefüggéseket is értő olvasót.

Az első, már fentebb is idézett versekből még az sem egyértelmű, ki *csal*. Az biztos, hogy a könyv központi fogalma több síkon, szó szerinti és szimbolikus értelemben is alakítja a szövegeknek. Csalás, hogy „a feketebárányok felfalják a friss farkasokat” (*telihold*), csalás, hogy szövünk „ócska tervet megújult működéshez” (*működés*), és csalás, hogy a „feloldozásnak ritmusát csak belülről érezheti meg jól az ember” (*magasles*). Persze a fogalom elsődleges jelentésén túl (ami, valljuk meg, mindig függ az értelmezőtől) számos jelentésben realizálódik még a kötetben: a hazugságtól az elrejtéseken át egészen az önámításig. Így rajzolódik ki a versekben „fehérlő belső tájaink” (*működés*) vagy „az elme mintázatos barázdái” (*szeretteidről csak érzékletesen*) bűn és bűntudat, lét és nemlét ütköztetéseként.

Lét és nemlét: két olyan fogalom, amely örök egymásraultaltságban értelmeződik több évezred szövegeiben a *Gilgames* eposztól a 21. századig.

Amíg azonban a régi korok emberének mintha a teljesség sarokpontjait jelentették e szavak, addig az új idők egyeniségének lelkét mintha botránkoztatná, de legalábbis felkavarná, öncsalásra ösztökélné e szavak kikezdetetlen összekapcsolása. Erre „játszik rá” Kürti is vissza-visszatérően a kötet fejezeteiben. Kezdi ezt már a könyv elején a lírai én magabiztosságával, miszerint lehet értelmezni „új aspektusban a halált” (*erózió*), majd később is,

mikor az udvaron heverő farakás én-jelképpé válik a *két pocsolya* című versben („győzelmei a vannak. maradéka a halálnak”). Determinált létünk meghazudtolása ez öncsalással (egyébként intertextuális párhuzamként is értelmezhető a vers József Attila *Eszméletének* negyedik strófájával: „Akár egy halom hasított fa, / hever egymáson a világ”).

Kürti László új verseskötete tulajdonképpen viszonyokra, viszonyulásokra kérdez, vagyis arra keres, illetve próbál adni lehetséges válaszokat, hogy a létet mennyiben határozzák meg ezek a fogalmak, és mennyire készítetik az egyént mások vagy önmaga megcsalására a boldogság, pontosabban a nemlét legyőzésének elérése reményében. E kérdéskör tárgyalásakor a szerző nem hagyja ki se a küzdelem, se a remény, se a hit lehetőségeit, de mindezeket a bűntudat vagy az önáltatás megnyilvánulásainak láttatja. Attól humánus minden szava, hogy az ént nem növeszti önmaga fölé, nem mutatja sem győztesnek, sem legyőzöttnek, egyszerűen csak embernek, aki néha beéri „néhány hajnali imával” (*ami szárnyal*), „és nem sértett, kötődik, úgy vagány” (*mint egy kobold*). A lírai én küzdelmei rávilágítanak tehát, hogy ember és ember között minden érzés viszonyulásokra vezethető vissza, amiket pedig nagyban meghatároz az, hogy az adott személység miben hisz, vagy mit remél.

BAÁN TIBOR

Baka Györgyi: Megnyíló idő

Hungarovox, 2016

A költő ötödik verseskötete (ebbe nem számítom bele hangoskönyvét) sajátos női világlátást hordoz. Nincs ebben semmi meglepő. És mégis. A lassan sorjázó kritikai észrevételek mozaikjából a nem tit-

kolt felfedezői izgalom olvasható ki. Csontos János a Napkút Kiadónál 2010-ben megjelent *Belső zárandok* című verseskötetről a következőket írta: „Költői világa megkapóan ökonomikus, ráadásul rendelkezik

ama tündéri köddel, amit olyankor vélünk látni, ha valami azonos önmagával... Mária-jelenésektől a bor kultuszáig ível a szemhatár. Hamvasi, orfeuszi világ ez: belső zárandoklat..." Ködöböcz Gábor a jelen könyv ajánlásában az említettekkel összhangban arról elmélkedik, hogy Baka Györgyi „beavatás jellegű versei éppen azáltal hordoznak különleges művészi értéket és szellemi izgalmat, hogy a közvetlenül érzékelhető fizikai világ végösszegeként a metafizika jelenik meg”. A következő logikus kérdés: hogyan történik ez? Magától értetődő természetességgel. A teremtésbe vetett ösbizalom a nőiséget nem végzetként fogja fel, nem úgy, ahogy a '89 körül kivirágzó női irodalom jelentős része, amely szenvedésként, kiszolgáltatottságként éli meg a női sorsot. Elég itt Sylvia Plathra utalnom, aki a női líra világirodalmi rangú tájékozódási pontja lett. Baka Györgyi költészetét a félreértett emancipáció mint szabadságharc, amely a férfiszerepek felvállalásában látja a kiteljesedést, átmenetileg sem kísértette meg. A nőiség megélése ebben a lírában ugyanis mint sajátos üdvterv, isteni beavatás értelmeződik. Feladatot lát ott, ahol mások melodramatikus panaszban törnek ki. A cél a női princípium fel-emelése, szakrális megértése nem utolsósorban az anyaság megélése révén. Az anyaság megélése új világkép születését jelenti. Zsigeri kapcsolatot a teremtő szándékaival, amely közvetlen beavatást jelent a misztériumokba. Ennek közelébe a férfi csak az önfeláldozó szeretet és a teremtő értelem erőfeszítése révén juthat. Aki idáig eljut, abban a nemek harca elcsitul, és minden gond, kín, fájdalom feloldódik a létszerelében. Nos, ez az a centrum, amiről Bergyajev (akit Hamvas Béla oly lényeglátóan elemez) így ír: „A férfi-kultúra nagyon is eltávolodott a kozmikus lét közvetlen misztériumától, és ehhez a visszatérés a nőn keresztül vezet.”

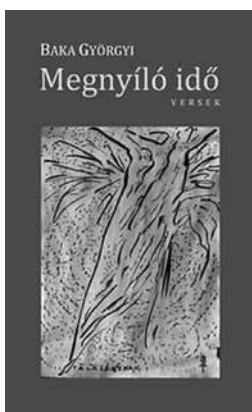
A kulcs tehát, amely e líra világképét kinyitja (s itt utalok a népművelő, könyvtáros Baka Györgyi által szerkesztett tanulmánykötetre [Az ikon kinyitása – Orosz szellemi történet és kultúra a 19–20. században, Hamvas Béla Városi Könyvtár, Szászhalombatta, 2010]), alapvetően misztérium, azaz „szellemtudományos” kutatás. Küzdelem a létegség felmutatására. Az öt ciklusra (*Rácsos idő, Átragyogások, Fölszakadt fohászok, Létegségben, Álmodom magam karodba*) tagolt kötet már címválasztásaival is egyfajta emelkedettséget jelez, elszakadást a köznapi élettől. Mi kell ehhez? A nehézkedést legyőző bizalom, hit, amit áthat a személyiség sorsából növesz-

tett, az immanencia határolt jelenén túllátó transzcendens panoráma. A versvilág, így a kötetnyitó *Árva testvéreim* is ennek a magatartássá kristályosodott ragyogásnak a kifejezése. Invokáció, megszólítás, imáttan ima, könyörgés, a földi és égi szerelmet összekapcsoló lobogás, egy magas hófokon izzó érzelmi állapot kifejezése. A megszólítottak („örök megsebzettek, összetört tekintetűek”) az eszmélés irányába vezetik az ént: „eszméltesetek / törjétek át az önféltést / a jólét-álmot / a bűn nem fér a szívbe / szakadékat váj bele / szétrepeszt...” Az idézett vers (s egyáltalán e líra) tragikus hangoltsága fokozatosan mélyül. A *Rácsos idő* zárásában így: „szeretetlen tetteink / törként hatolnak / a vajúdó Föld / megnyíló méhébe”. A vers képeiben a gondolat megérezkítése történik. A test a lélek vetítősíkjára. A képek a szenvedő én érzelmi, gondolati folyamatait jelképezik. A szimbolikus stilizációval felmutatott költői rekvizitumok (könyv, szögek, tör, szilánkok, földbe taposott testek – *Elhurcoltak hajnali útja*) s e hangkör ellentétei (virágok, flóra és fauna – *Illanó pelyhek, Fűszál-meditációk*) mélyen átél-

érzelmi tartalmakat hordoznak. A tragikus mélység, a drámai átélés („szeretlenségünk tettei / elfojthatatlan gyermeksírásaként / túlnőnek rajtunk”) pontosan mutatják, hogy e líra képes átvilágítani a szenvedést. Az idézett *Árnyékként vissza* önéletrajzi ihletésű vallomás, a József Attila sorsából is ismerős gyerekkori trauma érintése: „Megkerülhetetlen kibebbedésem, nyakamban tábla lóg: senkié /.../ bölcsőm nem ringatta koporsóval sem / a csemői tanya vár

/.../ gyermeki lelkem mégis itt / gyökerezett itt repdesett / a virág-szivárványos rétek / aranylók búzatablák fölött // itt ölelt lélegzetébe és emelt / magán túl a természet / a bonthatatlan létegségbe”.

A megszólító versek (Vajda János, Csontváry, Van Gogh, Baka István, Hamvas Béla, Mária Magdolna, Avilai Szent Teréz nyomában) mint fényhidak az ölelés, az átölelés gesztusával tágitják ki Baka Györgyi versvilágát. A gazdátlanává vált létezés homályát és sötétségét egyre jobban áttörök a transzcendens remény fényei. A könyv centrumában a *Szentpétervári harangok* című élménybeszámoló, lelki napló (*A III. Szentpétervári Nemzetközi Pravoszláv Kórusfesztivál résztvevőinek*) található: „Zene által a lélek lágyan ébresztget, / harmat remeg így jázminszirmokon, / áhítat szálldos így az első / szerelemben. // Tőle elválasztva lenni : csikorog, fáj, / kövesít, lehatárol. Nem az érzékek / választanak el tőle, hanem a hideg tudat. // Az Ő

kiáradása minden, / ég lángol, / elevenít, belülről kifelé, / fönről lefelé.”

Baka Györgyi lírájában a vers személyessé vált üzenetté válik. Belső beszéddé, s ezen a *beszédrács*on keresztül az ezotéria igazsága szépséggé emelkedik. Igazság és szépség izgalmas kapcsolatára utal a *Szolovjov madarai* című vers mottója: „Az igazság növekedésével fokozódik a szépség is.” Ezt az élményt versek egész sora rögzíti. A kötetcímadó *Megnyíló idő* összefoglaló erővel. Így :

„Nem remélt, / elképzелhetetlen / megnyílása az időnek, / valami finom és erős / áramlás készleti határait / feladni az ént, / szinte észrevétlen / mert örömteli. // Megtalálhatom-e / magamban ezt / a teljességet, ha előbb /nem vesztettem el?” Az idézet már példázta, hogy a megtöretettség drámai szólama folyamatosan és egyre inkább megtelik a megértő szeretet világosságával. A lét-teljességben felfedezett női küldetés egyszerre földi és égi távlatával.

WÉBER ANIKÓ (1988) Tatabánya

WÉBER ANIKÓ

Csörsz István: Bóckacaj

Napkút, 2017

„Hát ha tényleg kíváncsi vagy rá, először biztos azt szeretnéd tudni, hogy hol születtem, meg hogy milyen volt az én egész tetű gyerekkorom, meg hogy mik voltak a szüleim, mielőtt beszereztek engem, meg minden, szóval hogy egy ilyen Copperfield Dávid-féle marhaságot adjak le, de ehhez nincs kedvem” – kezdi történetét Holden, a *Zabhegyező* című Salinger-regény tinédzser főhőse, aki azt követően ragad tollat, hogy összecsapta feje felett a hullámok. Ugyanígy tesz Csörsz István *Bóckacaj* című regényének egyes szám első személyű elbeszélője és főszereplője: Szász István is. A középiskolás éveiben járó srác a Duna-parton ül, és rádöbben, már csak két hete maradt a nyári szünetből, ezért azonnal belevág az írásba, és felvázol az első pár oldalon egy „Copperfield Dávid-féle” történetet. Eszerint édesanyját lelőtték '56-ban, apja pedig fájdalomában olyasmit tett, amiért disszidálnia kellett.

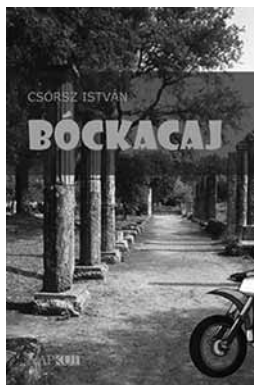
Őt, az „elárvult” gyereket pedig a diáktársak csúfolták. Felakasztották a tornaterem bordásfalára, és mellé írták: „Így jár minden áruló!!!”

Az elbeszélő gyorsan megszerzi az olvasó empátiáját, együttérzését, majd jön a hideg zuhany: „Ide húztam egy vonalat, első rész. Amiből egyébként egy szó sem igaz, mondjuk, ez volt a mai autogén tréningem. Nem is éltem ötvenhatban, születtem 1970. január húsz.” Így játszadozik velünk az elbeszélő, folyamatosan emlékeztetve arra, hogy valójában egy fiktív történetet tartunk a kezünkben, amelyet bármikor lehet módosítani.

A papírlapon, az irodalmi szövegben a múlt átírható, megváltoztatható. Lehet hazudni, elhallgatni. Csak épp a valóságot nem lehet megragadni. Ahogy az elbeszélő is mondja: „Millió sztorit ki lehetne találni anélkül, hogy egy macskalépéssel is közelebb kerülnék az igazsághoz.”

Kérdés azonban: szeretne-e egyáltalán igazat mondani nekünk Szász István, vagy azért füllent, hogy saját maga elől is elrejtse érzéseit. Bár ez nem derül ki egyértelműen a szövegből, az tagadhatatlan: az elbeszélő folyamatosan arra törekszik, hogy elhitesse velünk, művének nincs valódi súlya, üzenete, célja. Jól mutatja ezt a regény címválasztása is, amely a véletlen folytán született: *Bohóckacaj* lett volna, csak a gyors írás folytán véletlenül kimaradt két betű, az *oh*. Így maradt a *Bóckacaj*.

„Olyan kétujjnyi vastag könyv lesz ez, úgy tervezem. Krimi” – szól az első két mondat, majd megtudjuk, hogy István két füzetet vett, mindegyiknek pontosan száz oldala van, és ezeket szeretné teleírni. Bár azt állítja, krimi készíti, valójában saját életéről mesél. Kiderül, hogy édesanyja betegségben halt meg, apja Amerikába szökött, őt pedig nagyanyja neveli. Megismerjük legjobb barátját, első barátnőit, érdeklődési körét, hétköznapijait. Csak abban nem lehetünk biztosak, mit és mennyit hihetünk el az elbeszélőnek. Hol

kezdődik a visszaemlékezés, mikor álmodik, és mi az, amit csak hozzákölt a múltjához. Olvasóként magunkra maradunk. Tudjuk, hogy átvernek min-

ket. Mindig kiránt a történetből egy kiszólás, megjegyzés vagy irodalmi utalás. „...kimentem az utcára eső után, pofán vágott a fény. Úgy ragyogott az egész, mint egy ékszerdoboz, csak álltam bambán és pislogtam körbe. De amikor túl szép valami, mindig úgy érzem, hogy idegen vagyok itt, vendég” – meséli a főhős, mintha csak Kosztolányi Dezső *Hajnali részegség* című versét idézné. Érdekes kiszólás az is, amikor az elbeszélő éppen olyan regénytémát ajánl, amelyről Csörsz Istvánnak 2016-ban már megjelent egy műve *Földtaposók* címmel. „Egy ilyen jó ősembertörténetet kéne írni. Ahol az ember a helyzet ura. Vagy megdöglik.”

A megszólaló arra is szereti felhívni a figyelmünket, hogy a történetészövést valójában az ő kedve, hangulata irányítja, vagy épp a füzetek hossza. Amint fel akarnánk róni a szöveg hibáit, mondván: sokszor túlírt – az elbeszélő belénk fojtja a szót: emlékeztetve arra, hogy ő megmondta előre. Ő figyelmeztetett, hogy itt ne keressünk jól felépített regényszerkezetet, mély üzenetet. Ez csupán egy kísérlet.

A tudatos, írásra vonatkozó kiszólásokat azonban ellensúlyozza az elbeszélés sodró lendülete, a hiteles, részletgazdag karakterábrázolás, amely újra és újra visszaránt a fiktív könyvbéli világba, és újra és újra elhitheti velünk: a szereplők hús-vér emberek valódi problémákkal, érzésekkel. Szász István és barátja, Tamás minden furcsaságukkal és hibájukkal együtt éppen úgy élnek, akár a szomszédunk vagy az utcán mellettünk elhaladó járókelő. A tinédzser elbeszélése folytán nagyon is valóságosan elevenedik meg előttünk az 1980-as évekbeli fővá-

ros, a Tabán felé kigyózó, LGT-koncertre tartó tömeg vagy a Trabantba bezsúfolt, nyaralni induló családok. Csörsz István korábban már írt erről a világról, 1986-ban jelent meg riportkönyve *Elhagyott a közérzetem* címmel. Így nem meglepő, hogy *Bóckacaj* című regénye is dokumentumfilmbe illő pontossággal ragadja meg a rendszerváltás előtt álló nemzedék útkeresését. István és Tamás elvesztik a lábuk alól a talajt. Hogy találjanak valamilyen kapaszkodót, útra kelnek Görögországba. És bár az írásra és fikcióra reflektáló utalások a külföldi út részletezése során sem maradnak el, az elbeszélés lassan felfedi az olvasó előtt, hogy a főszereplő életének, tetteinek igenis van mozgatórugója, következménye. Hogy a súlytalanság csak álca, amely mögé szeretné elrejtteni a visszaemlékező a fájalmát és a veszteségeit. Hogy a leplezés, a hazudozás, az állandó kizökkentés nem más, csupán védekezési mechanizmus.

Ebben is hasonlít a mű Salinger *Zabhegyezőjére*, amelyben Holden nagyon is hasonlóan keresi a helyét, és miközben jön-megy, sztorizik, épp a lényegét hallgatja el maga elől. István is ezt teszi, a lepel azonban lehull, amikor Görögországban barangol barátjával. Az ország, amely múltjáról híres, egyben a főhőst is a múltba repíti. Itt fedi fel előttünk és maga előtt, milyen élete volt szüleivel, milyen is volt az anyja és az apja, és mennyire fáj neki elvesztésük. István Görögországba, a múltba utazik, ahol gyerekként járt családjával. Ugyanígy visz minket vissza a regény is egy mára már felnőtt nemzedék ifjúkorába, egy elmúlt, lassan feledésbe merülő időszakba.

KOVÁCS ISTVÁN

Komárom a szabadságharcban 1848–49

(Szerk.: Kiss Vendel, Számadó Emese)

Klapka György Múzeum, 2016

Történetészkonferenciáknak, -tanácskozásoknak, -emléküléseknek akkor van maradandó értelmük, ha az elhangzott előadások nyomtatásban is hozzáférhetők. Az 1992-ben a száz évvel azelőtt elhunyt Klapka György emlékeztetének szentelt *1. Komáromi Napok* előadásai szinte nyomban megjelentek. Ezzel tiszteletre méltó hagyomány teremtődött. Az

évente megtartott Komáromi Napok előadásai azóta négy kötetben láttak napvilágot: a legutóbbi, a hét tanulmányt tartalmazó *Válogatás a komáromi napok történetész konferenciáinak előadásaiból* alcímmel 2016-ban.

Csikány Tamás *Adalékok a komáromi erődrendszert 1849. március 30-i megrohanásának történeté-*

KOVÁCS ISTVÁN (1945) Salföld

hez című írásában így jellemzi tömören Komáromot mint a Habsburg Birodalom elsőrangú erődrendszere: „Stratégiai jelentőségét egyrészt raktárba- zis szerepe adta, másrészt katonaföldrajzi elhelyezkedése. Az Új- és Öregvár raktáraiban, kazamataiban szükség esetén egy hadsereg élelmiszer-, felszerelés- és lőszerkészletét lehetett biztonságos körülmények között tárolni, még akkor is, ha e központi elemek körül az ún. erődöv még nem volt teljes. A kor erődépítészeti elvei szerint ugyanis a rendszer központi elemét egy olyan övvel kellett körbevenni, amelynek egyes erődjei képesek voltak hosszabb-rövidebb ideig feltartóztatni a támadó ellenséget. Komárom esetében a biztonságot a két hídfőerőd és a Nádor-vonal megfelelően biztosították...” Az eredeti tervek szerint az erődrendszer térsége egy 200 000 fős hadsereg átmeneti befogadására is alkalmas lehetett. A tanulmány szerzője hozzáteszi: „Egy 1826-os terv készítője szerint 14 000 gyalogos, 12 000 lovas, 1800 tüzér, 160 mérnökari katona szükséges a vár biztonságos megtartásához. A tüzéreknek 400 löveget kellett kezelniük.”

Az 1848 nyarától sebtében szerveződő komáromi várórség 1848. december végén, az erődrendszer császári csapatok által történt első zárólása idején 11 000 embert számlált – többségükben újoncokat. (Legnagyobb hiányossága az volt, hogy lovasságát mindössze egy század Hunyadi-huszár alkotta.) Bona Gábor *A komáromi várórség csapatai és tisztikara (1849. január–április)* című tanulmányából az is kiderül, hogy a 7., 40. és 60. zászlóaljban zömében szlovák ajkú honvédek szolgáltak.

Hogy a felszereltségben, fegyverzetben hiányt szenvedő, alig kiképzett védők miként állták meg a helyüket az erődrendszer 1849 áprilisában történt felmentéséig, arról Csikány Tamás idézett írása és Kemény Krisztián *„A dicsőség kezdete”, avagy a komáromi helyőrség harcai a cs. kir. csapatokkal 1849. januárban–februárban* című tanulmánya számol be. Kiviláglik belőlük, hogy a helyőrség mind a védekezések, mind a kitörések során helytállt. Az egyik legsikeresebb kitörési akcióra február 7-én Nád-szegnél és Pozsonyepérszegnél került sor, ahol 250 ellenséges katona esett magyar fogságba, köztük öt tiszt. Az időközben 15 000 főre szaporodott osztrák ostromsereg március 20. után kezdte meg Komárom módszeres lövetését, s miután a városba léggömbön bejuttatott kapitulációs felhívást a parancsnokság visszautasította, a hónap utolsó napján több ponton megrohamozta az erődrendszert – sikertelenül.

A honvédségnek a várrendszeren belüli mindennapjaiba Hajagos József avat be *Belső őrszolgá-*

lat Komáromban 1849 elején című előadásában. Méltatja a Komárom helyzetét reménytelennek ítélő s így parancsnoki posztjáról 1849. január 13-án lemondott Meszlényi Jenő tábornokot felváltó hadmérnök ezredes, Török Ignác érdemeit, de kitér a fegyelmi gondokra is. Ennek kapcsán idézi Ferdinand Querlonde alezredes február 8-án kelt dandárparancsát: „Kellemetlenül értesültem, miszerint Schroeffer tőrőrnagy úr tegnap estvéli kapubezárás idejében a főőrtanyai legénységet vizsgálván, 18 honvéd az őrmennységből hibázott, akiknek jelen nem létéről sem az illető altisztek, sem a legénység felvilágosítást adni nem tudott.”

A várostromot hosszú hónapokon át megszenvedő lakosság mindennapi gondjairól, áldozatvállalásáról Kiss Vendel tollából olvashatunk tanulmányt *„A haza védelmének dicső munkájához tehetségéből kitelhetőleg mindent áldozni” – Komárom hozzájárulása a hon védelméhez 1848/49-ben* címmel, míg a lelki, tudati ellenállás kiemelkedő szervezőjének, az 1851-ben halálra ítélt (de ki nem végzett) *Lipovnoki Lipovniczky István* plébánosnak, majdani nagyváradi püspöknek érdemdús életét Zakar Péter mutatja be.

A kötet leginkább közérdeklődésre számot tartható írása Hermann Róbert *Görgei és a trónfosztás* című tanulmánya, amelynek első bekezdése nyomban beavat az oktrojált alkotmány fogalmába: „Oktrojált, azaz felülről erőltetett alkotmány, amely megszüntette az eddigi területi különbségeket, erősen centralizált államot hozott létre, s mintegy mellékesen részekre osztotta Magyarországot is. Leválasztotta és külön tartománnyá nyilvánította Erdélyt a Részekkel, az egymással egyesítendő Horvátországot, Szlavóniát és a Tengeremelléket; a Határőrvidéket; a Bácskából és a Temesközből szervezendő Szerb Vajdaságot. Az alkotmány szerint e tartományok, valamint a különállását elvesztő Magyar Királyság is az »egy és oszthatatlan ausztriai császárság« részei.” Az oktrojált alkotmány kihirdetésének színhelyét akár a trianoni béke első „ötletbörzsjének” is lehetne tekinteni. Ferenc József március 7-én a Kremsierben szétkergette a más, demokratikusabb szellemű alkotmányt tervezető Birodalmi Gyűlést.

A honvédseregnél Tiszaföldváron tartózkodó Kossuthhoz március 15-én jutott el az olmtüzi alkotmány híre, s két nappal később erről Görgei Artúr tábornokot, a VII. hadtest parancsnokát is értesítette. A kérdést március 30-án Tiszafüreden vagy Egerben a honvédsereg ideiglenes főparancsnokává történt kinevezésekor hozta neki ismét szóba. „Kossuth láthatólag mielőbb méltó választ kívánt adni a császári udvarnak erre a Magyarország al-

kormányát és jogait semmibe vevő nyilatkozatára. A válasznyilatkozatnak azonban két alapvető feltétele volt – szögezi le Hermann Róbert. – Egyrészt az, hogy a magyar főserég végre sikeres ellentámadást indítson a cs. kir. főerők ellen, hiszen amíg ez nem történik meg, a válasznyilatkozat semminemű külpolitikai befolyással nem bírhat Magyarország jövődjére nézve. A válasznyilatkozat kibocsátásának másik alapvető feltétele az volt, hogy az a magyar országgyűlés nevében, tehát parlamentáris úton és felhatalmazással történjen.”

Az egyik feltétel teljesülése április 2-án, a Hatvannál aratott győzelemmel kezdetét veszi. Az isaszegi diadal utáni napon a gödöllői kastélyban Kossuth Görgeivel folytatott négyszemközti megbeszélésén a közeljövőben teendő katonai és politikai lépések kapcsán szóba jöhetett a Habsburg-ház trónfosztásának kérdése is. Erre Görgei egy, Kossuth két év múlva eltérően emlékszik vissza.

Görgeinek a trónfosztással kapcsolatos véleményét az az emlékirat rögzíti leghitelesebben, amelyet ő maga 1849. július 2-án Komáromban fogalmazott a kormánynak címezve. A kirobbanó csata miatt, amelyben a fővezér súlyosan megsebesült, a memorandum félbemaradt és irattárba került. „Hiába mondtam, hogy ha nálamnál mélyebben gondolkodni tudó politikusok Magyarországnak jövődöbeli boldogságát csak a függetlenség, sőt a Habsburg–Lotharingiai-háztól való tökéletes elszakadás terén látják felvirulandónak: az elszakadásnak nem szabad erőszakoltnak, elhamarkodottnak, hanem magukból az eseményekből önként folyónak, tehát mintegy kénytelennek kell lenni; egyszóval, hogy »egy nyert csatánk a legjobb függetlenségi nyilatkozat«, és hogy azt a nemzet nevében szóval is kimondani már csak akkor tanácsos, ha Magyarország egész területén nem lesz egyetlen ellenség sem többé, s Ausztria még ekkor is oly méreven, mint eddig, minden kiegyezést vissza fogna utasítani” – veti papírra gondolatait Görgei. Belőlük viszont az derül ki, hogy neki nem a függetlenségi nyilatkozat tartalmával, hanem annak időzítésével és időszerűségével volt gondja. Ezt bizonyítja az is, hogy bő két hónappal azelőtt éppen ő volt az, aki lecsillapította a függetlenségi nyilatkozat miatt háborgó tiszteket Komáromban. Ráadásul Görgei, miután tudomására jutott, hogy az osztrákok milyen durván bánnak a magyar foglyokkal, április 10-én Vácott kiadott kiáltványában képtelen volt fékezni felháborodását, amelynek éle áttételesen a trónba is belevágott: „az igazság istene a szent ügynek adja győzelmeit, s amerre a szabadság zászlója leng, az önkény zsoldosai, a népnymorgatók szolgálói futnak fegyvereink előtt. – De midőn vitéz sere-

gem a nép szabadságáért vív, nem lehetett azon szerencsétlenekekről elfeledkezni, kiket a harc vi-szálya az ellenség kezébe ejtett foglyokul; mert ellenségeink, hogy igazságtalanságuk mértékét tettezzék, a vademberektől is szentül tartott általános népjogok tiprásával foglyainkon legdurvább ember-telenséget követnek el, míg mi az osztrák foglyok iránt mindazon tekintetekkel vagyunk, melyet a szerencsétlenség mívelt emberektől igénybe vehet.” Április 29-én a hadsereghez intézett komáromi kiáltványában már nevében nevezi az „esküszegő rútdinasztiát”, s az alábbi, szinte „kossuthi” szavakkal biztatja honvédeit: „Sokan vannak köztünk, kik már kivívottnak hiszik hazánk óhajtott jövődjét; de ne ámítsatok magatokat; mert ezen harc nem Magyarország és Ausztria közti harc egyedül – ez európai harc leend, a természet adta legszentebb népjog harca a bitor zsarnokság ellen. – S győzni fog a nép; győzni fog mindenütt!”

Köztudott, hogy a komáromi erődrendszer csak írásban rögzített feltételekkel adta meg magát 1849. október 2-án. Ennek értelmében a várórség tagjai személyi és vagyoni biztonságukat garantáló menlevelet kaptak. De az osztrák fél betartotta-e vállalt kötelezettségét?

Klapka György tábornok 1850. február 5-én Londonban egy angol lap hasábjain nyílt levelet intézett Haynauhoz, Magyarország teljhatalmú katonai és polgári kormányzójához, amelyben felrótta neki a kapitulációs egyezmény megszegését. Tudomására jutott ugyanis, hogy a komáromi menveles honvédeket is nagy számban sorozzák be az osztrák hadseregbe. A „komáromi napok” kiadványsorozat 2003-ban megjelent második kötetében (*Magyarország legerősebb bástyája Komárom*) olvasható Kedves Gyula *Amnesia vagy csak részleges bocsánat? (A komáromi menlevél értéke)* című tanulmánya. A címben feltett kérdésre így válaszol a történész: „Közvetlenül a vár kapitulációját követően felbecsülhetetlen az értéke, hiszen életüket mentett abban az időszakban, amikor tetőfokán tombolt a megtorlás őrülete, és sokszor vaktában csapott le áldozataira. [...] Százak mentesültek a súlyos börtönbüntetésektől, és ezrek, talán tízezrek a kényszersorozás és idegenben való katonászkodás terhe alól. Néhány hónap eltelte után azonban a menlevél nyújtotta biztonság már nem mindenütt, és nem mindenki számára jelentett egyforma elérhetőséget. 1850-ben már attól függött sok esetben a menlevél értéke, hogy hol, ki és kinek mutatta ezt be. Úgy tűnik, hogy ebben szembe-tűnő eltérés volt a Dunántúl és a Tiszántúl között, csakúgy, mint a közrendűek és a hivatalos ügyekben nagyobb jártassággal, továbbá a hivatalokban is-

meretséggel, atyafiságos kapcsolatokkal bíró egykori kiváltságosok között. A hatalom pedig megkísérelte megnyirbálni az általa szerződésben vállalt kötelezettségét a komáromi várórség amnesztiájával kapcsolatban, s ahol nem talált ellenállásra (vagy csak erőtlenségre), ott végre is hajtotta akaratát.”

Hermann Róbert ugyanebben a kötetben Jókai Mór megmenekülése kapcsán szól hozzá ehhez a kérdéshez (*Az eltűnt nyomtatvány nyomában – Jókai*

komáromi menlevele). Az író élete különböző szakaszaiban fel-felidézi azt az epizódot, hogy a megtorlás idején egy nevére kitöltött komáromi menlevélnek köszönhette megmenekülését, létbiztonságát. A *Geleitschein*hez Laborfalvi Róza révén jutott. A történetet – némileg kiszínezve – Mikszáth Kálmán is népszerűsítette. Hermann Róbert dokumentumokkal, adatokkal bizonyítja, hogy a feleségét hősi szerepben feltüntető Jókai-történet minden valóság alapot nélkülöző mese.

BUDA ATTILA (1953) Budapest

BUDA ATTILA

Kelemen Erzsébet: A szöveg testén túl

L. Simon László lineáris és vizuális költészete

Ráció, 2017

Az avantgárd, „amely nem stílusirányzat, hanem gondolkodásmód és magatartásforma”, beleértve napjainkig tartó hatását – vagyis a neoavantgárdot –, nemcsak az irodalomban, hanem a művészetekben is kissé a mostohagyerek szerepét tölti be. Elismerik létezését, értéklik alkotóit – de a befogadás ambivalens: mindig marad benne egy csipetnyi fenntartás, idegenkedés. Ráadásul a Kassák Lajos vagy a Magyar Műhely által gyakorolt avantgárdhoz politikai értékkülönbség is társult: nem véletlenül kaptak oly kis tért például a lap szerzői a *Hét évszázad magyar versei* című reprezentatív antológia különböző kiadásaiban.

Kelemen Erzsébet áttekintése viszont az esztétikai ítéletalkotás változásait, valamint a történelmi kontextus kizárólagosságát egyaránt kiküszöbölő módszerrel közelít L. Simon László napjainkig tartó pályáivéhoz. Első fejezetében röviden összefoglalja a Magyar Műhely történetét addig, amíg 1996-tól megújult a szerkesztősége, s nyitott az experimentális költészeti alkotások felé. Ez tulajdonképpen L. Simon László önálló alkotó pályájának kezdetét is jelentette, hiszen ebben az évben került a könyvesboltokba első kötete. A monográfia szerzője időrendben tárgyalja L. Simon László vers- és képgyűjteményeit, amelyek különleges, egymástól is eltérő készítésük/írásuk miatt egyben könyvtárgyak is.

Megállapítja, hogy szerzőjük a hazai experimentális költészet művelőjeként önálló helyet keresett és talált is magának. Kötetei – túl a szavak elsődleges jelentésén – egyben társult vagy önálló vizuális alkotások, tipográfiai megformáltságukban ugyancsak hordozva a hatni akarás igényét.

A kötet fejezetei egységes felépítésűek, a szükséges elméleti kérdések összefoglalása után egy-egy kötet több szempontú elemzése olvasható, s ha a szempontok úgy kívánják, a szerző egybe is veti azokat egymással. Az olvasó tehát amellet, hogy sok esetben a nem hagyományos költői szövegek elemzését olvashatja, a neoavantgárd néhány központi fogalmával is közelebbi ismeretséget köthet, például a lettrizmussal, a konceptualizmussal, s modern verstani formákkal: a prózaverssel, a konkrét verssel és a képverssel. Utóbbiak feszegetik a betűk által hordozott tartalom kizárólagosságának határát, az olvashatóság mellé emelve a látványt és a kompozíciót, bevonva az alkotás folyamatába két, első pillanatra csupán technikai segítségnek tűnő eszközt: a számítógépes programo(ka)t, valamint a fényképezőgépet.

Az eddigi életmű ellentétes pontjait talán a *Secretum sigillum*, valamint a *Nem lokalizálható* című kötetek mutatják. Az előbbi a betűtől mint a kultúra általános értelemhordozójától való teljes eltávolodást, az

második viszont a hagyományos, írásos kultúrába való beágyazottságot mutatja. A Pixel sorozat első kötetének ismertetése, elemzése ugyancsak erősen épít a recepcióra, valamint az elméleti megállapításokra, a képi információk önállósodására és kontextusaira, a kiállításra mint a hagyományos olvasás átalakulására, a performanszra mint múltkonyságában ugyancsak képi eszközökkel megörökített értelmezésre. Ezzel szemben a *Nem lokalizálható* az irodalmiság formai és tartalmi elemeivel él: műfaji előzményei belehelyezik az irodalom folyamatába, gondolati rokonsága pedig több alkotó felé talál utat. A részletes bemutatás kitér a szerkezetre, a tematikára, az olvasás lehetőségére és hibáira; a hagyományos kötet szerkezetet egy hagyományosabb elemzést tesz lehetővé.

Már a kéziratos kódexeknek, s fokozottan a nyomtatás feltalálása utáni könyveknek is volt egy alapvető formai elemük, amely a tartalom átadásának mellőzhetetlen feltételévé és kellékévé vált: ez pedig a betű, az írt vagy nyomtatott karakter. Ezt a gondolatközléshez szükséges elengedhetetlen feltételt módosítja, bővíti ki a *met AMorf ózis* és szünteti meg az *ISBN* kötet. A grafikus látvány számítógépes programok segítségével végrehajtott átalakítása, illetve egy jelentéktelennek tűnő részlet mint az egész helyettesítője egyaránt a betűkre és a képekre alapozott világlátás határait kíváncsi.

Kísérletként, egyben a hazai könyvkiadásban különleges értéként került az olvasók elé a *Japán hajtás*, a szerző „felvágatlan és felvágathatlan” kötetete. A monográfia írója részletesen körüljárja tipográfiai különlegességét, amihez még hozzá lehet tenni a jól megválasztott papírt és a szöveget reprezentáló antikvát, azt a betűtípust, amelyből a nyomda, nyilván a szerzővel megbeszélve, a kötetet előállította. Szembeötlő kép és szöveg szimbiózisa: a szövegek egyszerre magukba rejtik, jelenlétük határaiba zárják az illusztrációkat, amelyek ugyanakkor emlék- és múltfelidéző hatásuknál fogva mintegy kiindulópontjai a verseknek: (fizikailag) felvágatlan és (lelkileg) felvágathatlan egymáshoz tartozása hozza létre egy könyvkötészeti specialitás technikán túlnyúló értelmét.

Az utolsó fejezet a költői, könyvtervezői pályához szorosan kapcsolódó borítóterveket veszi számba. Folyóiratok (Magyar Műhely, Szépirodalmi Figyelő, Kortárs), könyvsorozatok (Aktuális Avangárd, Ráció – Tudomány) és egyedi kiadványok borítói egyaránt azt mutatják, hogy tervezőjük az alkalmazott művészet felől elmozdult az egyedi alkotások felé, s párhuzamosan a könyvtárgyként is értelmezhető saját kötetével, a csak betűre koncentráló gondolatátadás tágabb, a látványra is erőteljesen építő, sok esetben felszólító erejű darabjait hozta létre.

TAR PATRÍCIA

Száraz Miklós György: Az álomvadász

Scolar, 2017

Száraz új regénye prózájának ahhoz a vonalához kapcsolódik, amelyben az egzotikum: az abnormitás, erőszak, az antikvár kincsek, filológiai ínyencségek vagy éppen a rémálmok izgalmas nyelvi tereket hoznak létre, amelyeknek érdeme, lényege azonban önmagukon túl ragadható meg. Ez a barokkosan gazdag, burjánzó apparátus (amely sosem veszi túl komolyan magát, s kellően játékos-ironikus ahhoz, hogy ezt mi se tegyük) megint nem öncélú: érdekesebb – az *Elpatkolsz, szívem, mint a pinty* kötetével rokoníthatóan – az e szövegtereket létrehozó és működtető nyelv(használat) bravúros-sága, stílusjátéka, az elsődleges elbeszélő alakhasadása. E prózavonalat jól jelzi már a kötetborító,

koponyával, csordogáló vérrel, az elmúlás pipacsával, na meg a megrekedt lélekként a szövegben is fel-felbukkanó kék pillangóval, pontosabban *túl jól*: reménykedünk, hogy – a regénnyel összhangban – itt is az ironia, a játék az úr. Vitathatatlan, hogy a szerző fantáziája kimeríthetetlen: jelen kötetében is összetéveszthetetlenül „szárazos”, erőteljes történeteket alkot, melyek egy része önálló novellaként dolgozik tovább az olvasóban.

Az *áalomvadász* első lapján egy, az európai irodalomból ismerős elbeszélő szólítja meg az olvasót: egy festőművész, aki azt írja le, amit nem tud megfesteni. Akinek azért van szüksége ránk, mert az olvasó alakjának elképzelése nélkül nem megy

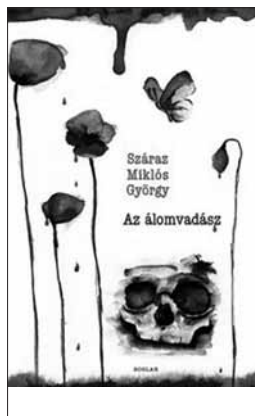

TAR PATRÍCIA (1976) Szombathely

neki az írás. És aki emiatt, hiszen liftbe sem száll a kiszolgáltatottságtól való félelmében, ellenséges, dacos, arrogáns: mert függése ellenére fenn akarja tartani a distanciát. Eleinte – míg nem ragadja magával saját története – fontos számára, hogy bizonyítsa: addig olvashatjuk, míg láttatni enged, néha – mint a lázadó kamasz – hirtelen ráncsapja az ajtót. Ez a fajta, a voyeur-befogadótól való félelem tükröződik egy álmában, amelyben ő Minótauros, s retteg labirintusában az őt fürkésző szemtől. De ami miatt ez az elbeszélőalak ismerős, az a dacból fakadó önirónia: Rousseau-nál önsztorozás, az őszinteség eltúlzott diadala (vagy a fikcióé?), Bálint Péternél

(*Egy kretén vallomása*) pedig a Szárazéval rokon pozitívosság. „Higgyétek el, rossz ember vagyok. Lusta, cinikus, gyáva. A gonoszságig játékos természet” – indít Száraz megalkotott figurája, ki azért fest, mert máshoz nem ért, s alkotói válságában az írással küzd; Bálint Péter kreténje, ki Villonnal lázadva vall törvényt és szabályt, ugyanígy önironikus. Hangsúlyozott semmittevésük valójában csak a társadalom szemében az: Száraz festője elismert művész, Bálint Péter hőse leveleket, naplókát rendező titkár, filológiai munkát végez. Száraz eddigi írásaiban is megmutatta szerepalkotó tehetségét, s tagadhatatlan, ez az új hang is remekül áll neki: ebben a kötetben is felvillantja tehetségét az archaikusabb szövegek megalkotásának játékaiban, de most kemény hasonlataival, remek áldialógusaival a festő nyers stílusa győz. Klasszikus az ikonikus és a nyelvi jelrendszer összevetésének kérdésköre is, s ahogy Ottlik *Budájában* Bébének az ebédablak megfestése bizonyul megfelelőbbnek a szónál, itt is felfüggesztődik az írás: annak „linearitása” helyett a kép „egyidejűsége” kellene. Előbb az álomleírásokra korlátozódik az egyre szűkszavúbb beszélő (a többi csak „vernycs”), aztán újra átveszi szerepét a festés, a „vizuális narráció”, s befejeződik a regény: „...írásban nem vagyok képes szóra bírni a köveket, a gesztenyefát”. (A regény vége felé egyébként ő is megpróbálkozik – hasonlóan Bébéhez – az állóképpé merevített emlékképek megragadásával, ahogy megjelenik a szövegben a tükör-metafora is: ahogy a tükör „hazudik”, nem a valóságot mutatja, úgy a regény, az írás sem képes a gondolat megragadására.)

Az *álmovadász* fikciója szerint a regény tartalmazza az elsődleges festő-elbeszélő feljegyzéseit, egy 19. századi tudós, ill. annak lánya, Helen Gall írásait, ezen belül különböző személyek álomleírásait,

valamint néhány e-mailt. A látszólag töredezett szerkezetű, harminc részből és egy epilógusból álló szöveg logikai kalandot is kínál: a közepe táján a darabok kapcsolódni látszanak, ha minden hiányzó rész-

let ki nem is egészíthető. A festő felesége, Eszter hírt kap Afrikában eltűnt volt férjéről, Gall Péterről, akinek a kutatás során felbukkant dossziéja tartalmazza Helen Gall írásait, benne apja hagyatékának egy részét az álmogyűjteménnyel. A szövegtöredékek tehát valójában mind a festő-elbeszélő tollából valók: az írás aktuasa eleve nagy szerepet kap a regényben, s a szerző hangsúlyozza, hogy az önmagának kötelezően előírt napi lejegyzéseken túl – melyek hol csak egy

mondatra, hol egy novellányi anyagra rúgnak, ám belőlük a regény gerinceként összeáll egy lineárisnak, főszövegnek mondható történessor – napi feladat az idegen forrásokból származó jegyzetek, álmok, elmélkedések, beszélgetéstöredékek, levelek másolása is. Ettől a „bejelentéstől” fogva a fantáziánkra van bízva annak a valójában felesleges kérdésnek az eldöntése, hogy a különböző eredetű források egybeépüléséről van-e szó, vagy a festő regényírási technikája a széthasítás, azaz alakjai tulajdonképpen saját alakmásai. Ugyanis van, ami az élet összefonódásán túl a különböző forrásokat rokonítja, vagy ami a tükröződés alapja: az álmok kutatása. Innen tekintve a regény címe gyakorlatilag bármely szereplőt jelentheti: Esztert, aki kezeltjeinek álmaival dolgozik; volt férjét, Pétert, aki operatorként az álmokról készített film forgatásakor tűnt el Afrikában; Helen Gall apját, aki álmokat rendel, s „bábeli” könyvtárt hoz létre álommal-lélekkel-halállal foglalkozó kötetekből; magát Helent, aki képzeletben „koponyakönyvtárként” őrizi a tűzben megsemmisült bibliotékát; s elbeszélőnkét, aki mindezek történetét egygé formálja.

Az álom, az álmok leírása és ennek nyelve (az adott kort imitáló stilisztikai sajátosságoktól eltekintve) hangsúlyozottan összeköti a regény alakjait vagy szövegeiket: a pszichiáter feleség pszichopatiáit, az irgalmasrendi apácát, Ország Ilonát („Tudják, mi nyugó le benne? Hogy egy sok száz évvel előttem élt ember éppen úgy álmodik, és úgy is meséli el, ahogy én.”), a barátokat s mindazokat, akiknek álmát Ursula Obrodovomics szállítja megrendelésre. Az álmokkal a szereplők a lélekhez kívánnak közelebb jutni, s természetesen a lélek és a halál kérdésköréhez. *Biblia*, orvostudomány, indián hitvilág, alkimia és misztika közös pontjára mutatnak rá a töredékek: „Az álmokban, főleg a rémálmokban ragadhatja meg

legkönnyebben a lelket magát.” Az álmok értelmezésében a szerző nem megy egy felszínebb pszichologizálásnál mélyebbre: az álom a „lélek lakóhelye”, ahol „nem fertőz az értelem”. A saját álom a tudatalattihoz, az álmokutatás a kollektív tudatalanhoz, a „kúthoz” vezethet, ezért, akárcsak a könyvet („kapu”), a lélekhez vezető útja teszi értékessé. A szöveg szerencsére tehát nem az álmofejtés újabb kísérlete, még csak nem is egyfajta pszichoanalitikai tézisregény: szintiszta irodalom, amelyben az álmok nyelvének megalkotása, a nyitott, töredékesen hagyott szöveg öröme a cél, s amelynek nagyszerűségét az álomleírások foglalatoként működő remek stílusváltások adják.

Ahogy lassan egygyéfonódnak a szövegszálak a befogadó számára, s válnak indokoltá kap-

csolatuk révén, úgy veszi el kedvét az elbeszélő. „Csak kiábrándító, töredezett valóság van” – állítja. A kollektív tudattalan, a „tudatunk alatt elterülő sötét ósóceán” teljességéhez képest az álmok töredékek, „hullámverések”. Töredékes a történet is: Gall Péter hollétére nem derül fény. A valóság nem kerek, így a regény sem lehet az. A szavak úgyis eleve használhatatlanok, Helen és Izidor feljegyzései elfogytak: „Magam maradtam” – az elbeszélő tehát felfüggeszti az írást (hogy egy év múlva csupán egy rövid bejegyzés erejéig szakítsa meg), s újra festeni kezd. Száraz Miklós György regénye – akárcsak a megrekedt lélekként repdeső pillangó – csupán a fikció szintjén a kudarc regénye: összetett világot építő, nagyszerű játék egy írói próbálkozásról, amelynek minden pillanatát élvezzük.

KOLOZSI ORSOLYA

Benedek Szabolcs: A fiumei cápa

Helikon, 2017

A rendkívül termékeny, történelmi témák iránt fogékony szerző, Benedek Szabolcs tizenharmadik regénye, *A fiumei cápa* egy nagyon szép kiállítású, feltűnő, mégis elegáns borítójú kötet. Az 1913-ban játszódó cselekményt egy rövid kis keret fogja össze: az első fejezetben és az epilógusban is Budapesten tartózkodunk, Kovách Richárd, a Pesti Nap főszerkesztőjének „társaságában”, aki azért indul – az ekkor a magyar korona alá tartozó – tengerparti városba, hogy az uborkaszazon közepén lapjának tudósítson a Quarnero(Kvarner)-öbölben felbukkanó fehér cápákról. A fiumei cápa a század elején egy létező, szimbólummá vált fogalom, a hírlapi kacsza szinonimája, nagyon sokan ugyanis nem hisznek e cápák létezésében (egyébként nemcsak legenda, hanem tényként is kezelhető, hogy a környéken igenis gyakori a kifejezetten nagy példányok felbukkanása), pusztán az újságok hasábjait megtöltő érdekességet, hátborzongató témát látják bennük.

A regényben három történetszál van jelen, majd fonódik egymásba az utolsó lapokon. Egyik szál sem nő a másik fölé, sem terjedelemben, sem érdekességben, egyensúlyban tartva a rendkívül arányos szerkezetet. A szöveg helyszíne önmagában is nagyon érdekes tér, hiszen a tengerparti sá-

von, egyre inkább a tenger felé terjeszkedő város valamiképpen a törékenység benyomását kelti, és nemcsak földrajzi elhelyezkedése (a tengernek való kiszolgáltatottsága), hanem etnikai megosztottsága, sokfélesége miatt is. Az olaszok, horvátok, magyarok által is lakott háromnyelvű és -kultúrájú város egy puskaporos hordó az első világháború kitörését megelőző, békésnek tűnő időszakban. Úgy tűnik, a béke és a gazdagság csak a felszín, a béke árca mögött nem kevés indulat, feszültség várja, hogy kirobban hasson. Éppen úgy, ahogyan a vízfelszín alatt ólálkodó cápát is csak uszonya jelzi a vízben tartózkodók számára. Ez a látszat és valóság közötti ellentét mindhárom szál esetében igen jelentős és a regény egyik központi (ha nem is egyértelműen explikált) kérdése: „Hát létezik olyasmi, ami valóság, és nem talmi látszat csupán? Lehet-e új életet kezdeni akkor, amikor minden furtonfurt ugyanazokra a hazugságokra épül, és az utak önmagukba kanyarodnak vissza, akár egy összegabalyodott, fejét és lábát megkülönböztetni nem bíró tengeri kígyó?” A személyes sorsokra fókuszáló szál Noskó Gáspár tanácsos úr kártyaszervenvedélyét és ennek következményeit mutatja be lányának, Noskó Emiliának tragikus sorsán keresztül. A cápatámadásban meghalt lány, az őt sirató özvegy, jó-

módú és köztisztéletnek örvendő édesapa azonban csak egy békés család látszata, a cselekmény előrehaladása során kiderül, hogy az idilli család képe nem létezik, soha nem is létezett. Az olasz pincér történetének sokkal több politikai kapcsolódása van: a fiumei olasz irredenták Fiume Giovane nevű illegális szervezetehez kötődik, akik egy robbantást hajtanak végre, elpusztítva ezzel a várost a tengertől védő támfalat:

„Elég komoly kár keletkezett, reméljük, nem lesz mostanában vihar, mert akkor nincs, ami megállítsa a tengert, és féltő, hogy a nagyobb hullámok kicsapnak a rakpartra. Ez a város legveszélyeztetettebb része. Pár évtizeddel ezelőtt itt még a tenger volt.” Kovách Richárd oknyomozó körútja a harmadik szál, ő a cápák létezését kutatja elsősorban, bár utazásában vannak kitérők (például a helyi szabadkőművesekkel való találkozás). Ez a három szál végül egy csónakban, a városban portyázó cápák között fog egyesülni.

A *fiumei cápa* egyik fontos erénye a történelmi szemlélete, hiszen a robbantások, a városba betörő szökőár, az Amerikába kivándorló embertömegek, a Monarchia világháború előtti időszakának sarkalatos kérdései, a szőnyeg alá söpört, de érezhető feszültség mind megtörtént, valós események, és látható, hogy a könyv szerzője jól ismeri ezen történések hátterét. Az etnikai összetétele, fekvése miatt is különleges város leírása is igen plasztikus, a legfontosabb épületek bemutatása pontos és érzékletes: „Így jött létre a Gomila, a Szemétdomb. Piktör szemében valóban festői, a költőnek romantikus, a régésznek meglepő. A Korzó fölöött feküdt, nyugatról keletre haladva a városháza mögül indult, keletről nyugat felé pedig ott ért vé-

get, ahol a Dóm áll. Az itteni utcákat csak akkor járta át a levegő, amikor késő ősszel és télen a bőra fagyos szele kiszellőztette nyolc hónap áporodottságát. A Gomilában a házak frontja egymástól két-három méterre volt. Utcaköveit soha nem érte a nap áldásos melege.” Legnagyobb figyelem a Gomilára, a város szegénynegyedére koncentrálódik, az olvasó nemcsak látja, érzi is ezeknek az utcáknak a hangulatát, atmoszféráját.

A történelmi és térbeli utazás mellett (bár már önmagában ezért érdemes lenne kézbe venni a kötetet) magánéleti, lélektani vetülete is van Benedek Szabolcs regényének: a Noskó család tragédiájának, sötét titkainak bemutatása két cselédlány nézőpontjából történik. Ahogyan a család sötét titkára fokozatosan fény derül, úgy lesz egyre feszültebb a nemzetiségi ellentétekkel terhelt városban uralkodó hangulat, és mindezt baljós előjelek kísérik, például a madarak megváltozott viselkedése, amely mintha jelként a közelebbi katasztrófára utalna: a földrengést követő szökőár, a védgát nélkül maradt város, a cápák betörésének borzalmát készíti elő. A ragadozók megjelenése irreális (hiszen egy város utcáin bukkannak fel), részletgazdagon lefestett, hátborzongató história, amely szimbolikusan a rövidesen kitörő világháborúra való utalásnak is tekinthető.

Benedek Szabolcs legújabb regénye sikeresen és szórakoztató módon ötvözi a krimi, az utazási beszámolókat, a történelmi, politikai regények legfontosabb hagyományait egy olvasható stílusban megírt regényben. A *fiumei cápa* nem akar többet annál, mint ami, nem tűz ki elérhetetlen célokat, egy jó lendületű, érdekes, olvasmányos, kifejezetten olvasóbarát kötet.